

Конституційне та муніципальне право

УДК 342(477)

Наталія Агафонова *

ДО ПИТАННЯ ПРО ФУНКЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНОЇ РЕФОРМИ

Стаття присвячена дослідженню функцій конституційної реформи як об'єктивного, конкретно-історичного явища, зумовленого потребами розвитку суспільства. Звертається увага на зв'язок функцій конституції і конституційної реформи, що проявляється у змісті установчої і стимуляційної функцій, які притаманні конституції і конституційній реформі. Розглянуто роль юридичної науки щодо таких функцій конституційної реформи, як: понятійного забезпечення процесів перетворення держави і права та концептуального оновлення і обґрунтування конституційних змін, розкрито їх взаємний вплив та вплив конституційної реформи на зростання рівня правової свідомості і правової культури суспільства. Проаналізовано зміст функцій апробації атрибутів і сутнісних ознак держави, забезпечення інституційного розвитку права, системи законодавства; забезпечення формування нового правового простору держави. Підкреслено значення установчої, стабілізуючої, стимуляційної функцій конституційної реформи щодо держави і суспільства. Конституційна реформа є засобом вирішення конституційних конфліктів, забезпечення громадянської злагоди і консенсусу у суспільстві. Конституційна реформа виконує стимулюючу функцію щодо розвитку конституційного права, правової системи в цілому, юридичної науки, а також правової культури і правової свідомості суспільства.

Ключові слова: Конституція України, конституційна реформа, функції конституції, функції конституційної реформи.

Агафонова Н. В. К вопросу о функциях конституционной реформы.

Статья посвящена исследованию функций конституционной реформы как объективного, конкретно-исторического явления, обусловленного потребностями развития общества. Обращается внимание на связь функций конституции и конституционной реформы, которая проявляется в содержании учредительной и стимулирующей функций, присущих конституции и конституционной реформе. Рассмотрены роль юридической науки относительно таких функций конституционной реформы, как: понятийного обеспечения процессов преобразования государства и права и концептуального обновления и обоснования конституционных изменений, раскрыто их взаимное влияние и влияние конституционной реформы на рост уровня правового сознания и правовой культуры общества. Проанализировано содержание функций апробации атрибутов и существенных признаков государства, обеспечения институционального развития права, системы законодательства; обеспечения формирования нового правового пространства государства. Подчеркнуто значение учредительной, стабилизирующей, стимулирующей функций конституционной реформы в отношении государства и общества. Конституционная реформа является средством решения конституционных конфликтов, обеспечения гражданского согласия и консенсуса в обществе. Конституционная реформа выполняет стимулирующую функцию по развитию конституционного права, правовой системы в целом, юридической науки, а также правовой культуры и правового сознания общества.

Ключевые слова: Конституция Украины, конституционная реформа, функции конституции, функции конституционной реформы.

Agafonova N. V. On the issue of constitutional reform functions.

The article investigates the functions of constitutional reform as an objective, concrete historical phenomenon, caused by the needs of society development. Attention is paid to connection of the constitution and constitutional reform functions, which manifests itself in the content of constituent and stimulation functions that are inherent to the constitution and constitutional reform. It was examined the role of legal science in the research of constitutional reform functions, such as:

conceptual providing of the transformation processes of the state and the law, and concept renewal and reasoning of the constitutional amendments, revealed their mutual influence and impact of constitutional reform to increase the level of legal consciousness and legal culture of society. It was analyzed the content of functions of testing the attributes and the essential features of the state, ensuring the institutional development of the law, legislation system; providing the formation of the new state's legal space. It was underlined the importance of constituent, stabilizing, stimulation functions of constitutional reform for state and society. Constitutional reform is a means of the constitutional conflicts resolving, ensuring the civil and society consensus. Constitutional reform performs the stimulating function on the development of constitutional law, the legal system as a whole, legal science, legal culture and legal consciousness of society.

Keywords: Constitution of Ukraine, constitutional reform, constitutional functions, constitutional reform functions.

Затребуваний практикою розвиток теорії конституційної реформи зумовив активізацію уваги вчених конституціоналістів до питання про функції конституційної реформи. Вивчення функцій конституційної реформи допомагає розуміти сутність конституційних перетворень. Функції конституційної реформи показують складність і багатоваріантність конституційної реформи як державно-правового явища [1, с. 102].

Термін «функція» характеризує певне явище, яке залежить від іншого явища, є формою його виявлення і змінюється відповідно до його змін, або ж призначення; роль чого-небудь [2, с. 1552]. Тому функції конституційної реформи можна розглядати як фактори впливу на державу і право.

У науковій юридичній літературі функції конституційної реформи досліджуються переважно під кутом зору останньої як результату формування нової парадигми конституціоналізму в Україні [3; 1]. У цьому, поза сумнівом, є сенс, оскільки конституціоналізм і конституційна реформа є взаємопов'язаними явищами. Конституціоналізм (його утвердження) став метою конституційних перетворень на етапі здобуття незалежності України у 1991 р. На сьогодні метою конституційної реформи залишається створення системи вітчизняного конституціоналізму, гідного третього тисячоліття людської цивілізації [4, с. 86]. Тому конституційна реформа є самостійним напрямом формування сучасного українського конституціоналізму [5, с. 418].

У науковій юридичній літературі поширена думка, що визначальною функцією будь-якої конституційної реформи слід вважати забезпечення переходу держави і права до якісно нового етапу свого існування [6, с. 82; 1, с. 97]. З такою думкою в цілому можна погодитися. Оскільки конституція визначає засади організації і функціонування державної влади, взаємовідносин держави і людини, то будь-які зміни у таких засадах забезпечують формування нових взаємовідносин у системі зв'язків інститутів держави і суспільства. Разом з тим, на нашу думку, конституційні перетворення не обов'язково спрямовані на забезпечення переходу держави, а особливо права, до якісно нового етапу свого існування. Це характерно для держав (права, суспільства) перехідного типу. У той час як конституційні реформи у державах із сталими демократичними системами влади спрямовані, переважно, на забезпечення відповідності організації публічної влади потребам розвитку суспільства.

На нашу думку, основна функція конституційної реформи полягає у вирішенні (знятті) суперечностей між потребами розвитку суспільства та можливостями, заданими в рамках основного закону держави. Через конституційну реформу відбувається коригування функцій держави, форм і методів діяльності органів державної влади, удосконалюється державний механізм в цілому.

Конституційна реформа справляє вплив і на все суспільство, оскільки в більшості випадків пов'язана із встановленням нових орієнтирів внутрішньої і зовнішньої політики держави, оновленням або формуванням нової офіційної ідеології.

Свого часу Ф. Лассаль, розкриваючи сутність конституції, вбачав у ній відображення активного співвідношення існуючих у суспільстві сил [7]. У сучасній науковій літературі поширена думка про зумовленість конституційних перетворень змінами у співвідношенні

політичних сил. Нове співвідношення політичних сил суспільства вимагає для утримання політичної влади своєї легалізації та реалізації власного політичного курсу для розвитку влади.

Зміна співвідношення політичних сил може відбуватися внаслідок узурпації влади, тоді конституційні перетворення використовуються для її утримання і легалізації. Ідея конституційної модернізації може використовуватися як відволікаючий засіб, для легітимації влади, в той час як реально запроваджувані реформи спрямовуються на утримання влади. Або зміни співвідношення політичних сил можуть бути зумовлені розвитком потреб та інтересів суспільства, що так само може вимагати трансформації основного закону. Це дозволяє вести мову про об'єктивні і суб'єктивні причини конституційних реформ.

Таким чином, якщо конституція фіксує співвідношення політичних сил у суспільстві, то конституційна реформа відображає зміни у суспільному житті, у співвідношенні політичних сил, і визначає нові напрями розвитку держави і суспільства. У такому випадку конституційна реформа покликана усунути суперечності між потребами розвитку держави і суспільства та можливостями, заданими в рамках основного закону. Ця загальна функція має комплексний характер.

Притаманні конституційній реформі динамізм і етапність її реалізації дозволяють, в межах її загальної функції, виділити функції нижчого порядку, тобто такі, що відповідають завданням кожного конкретного етапу конституційної реформи та відображають розвиток конституційних перетворень.

У науковій літературі запропоновано загальний перелік функцій конституційної реформи незалежно від їх типології:

- функція забезпечення переходу держави і права до якісно нового історичного типу свого розвитку та існування, до нового конституційного ладу;
- функція підготовки громадської думки до сприйняття ідеї нового конституційного ладу;
- функція теоретичного оформлення ідеї створення нового конституційного ладу;
- функція юридичного оформлення створення нового конституційного ладу;
- функція апробації всіх найважливіших атрибутів і сутнісних ознак держави, її форми і статусу;
- функція формування основних напрямів та етапів реформування;
- функція понятійного забезпечення процесів перетворення держави і права;
- функція концептуального оновлення та обґрунтування конституційних змін;
- функція забезпечення інституційного розвитку права, системи законодавства;
- функція забезпечення формування нового правового простору держави;
- функція усунення суперечностей та прогалин у праві, що модернізується [3, с. 44].

Початок конституційної реформи науковці пов'язують із виникненням ідеї народження нової державності, що формується спочатку в умовиводах вчених, політиків, дослідників [1, с. 98]. Цей період, як зазначають Ю. Бисяга та Д. Белов, може тривати десятиліттями та об'єднувати не одне покоління людей. «Характерною для нього є боротьба приватних думок та навіть ідеологій. Але він об'єктивно необхідний, оскільки забезпечує виконання такого обов'язкового етапу, як підготовка громадської думки до сприйняття нової державності. Впливаючи на громадську свідомість, конституційна реформа трансформує ідею в маси і тим самим поступово розширює соціальну базу майбутньої державності. Саме тут проявляється функція забезпечення переходу держави і права до якісно нового історичного етапу свого розвитку та існування, до нового суспільного ладу; теоретичного оформлення створення нової державності: саме в умовах конституційної реформи формується науково-теоретична платформа перетворювальних процесів, яка поступово пояснює модель майбутньої державності. При цьому можуть пропонуватися для апробації різні варіанти моделі державності як в цілому, так і її фрагментів у вигляді окремих інститутів» [1, с. 98]. Це і є проявом функції теоретичного оформлення ідеї створення нової державності.

Не заперечуючи наявність таких функцій конституційної реформи взагалі, ми вважаємо безпідставним віднесення їх до періоду «ембріонального стану майбутньої державності», принаймні стосовно України. В умовах радянської тоталітарної системи, навіть в останні десятиліття її існування, та в умовах дії Конституції СРСР 1977 р. і Конституції УРСР 1978 р., навряд чи можна вести мову про конституційну реформу, про створення нової державності України. Сумнівним видається в ті часи існування «функції підготовки громадської думки до сприйняття нової державності», оскільки питання про те, якій бути новій державності не було чітко зрозумілим і на час здобуття незалежності України, що підтверджується суперечливим змістом Декларації про державний суверенітет України. Так само безпідставно, на нашу думку вести мову про функцію теоретичного оформлення ідеї створення нової державності до проголошення України як суверенної держави у 1990–1991 рр., оскільки така нова державність не могла виникнути в рамках СРСР.

Але в останні десятиліття існування СРСР у суспільній свідомості все більше поглиблювалося розуміння фіктивності Конституції СРСР та конституцій союзних республік, у тому числі Української РСР, нездоланності розриву між формальною та реальною конституцією.

Про конституційну реформу в Україні як реальне явище та її функції можна вести мову з початку народження України як суверенної і незалежної держави. Нагальна потреба конституційного оформлення нової державності вимагала швидкої підготовки громадської думки до її сприйняття, а також відповідного теоретичного і юридичного оформлення цієї нової державності, нового конституційного ладу та теоретичного оформлення змісту і основних напрямів конституційної реформи.

Нормативну основу функції юридичного оформлення нової держави забезпечували Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. та Акт проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 р., прийняті Верховною Радою Української РСР. Прийняття цих конституційних, по суті, актів утворювало новий правовий статус України як суверенної держави і новий державний лад в країні.

«Правова природа Декларації про державний суверенітет України та Акта проголошення незалежності України дає змогу говорити про наступність і послідовність конституційного процесу в Україні. Перехідний період ознаменувався еволюцією національного конституційного права, оскільки і Декларація і Акт були генетично пов'язані з чинною на той час Конституцією УРСР 1978 р. Хоча положення останньої української радянської конституції не передбачали таких конституційних актів, як «декларація» і «акт», але ці нормативні акти були легітимізовані відповідно до процедури, передбаченої Конституцією УРСР 1978 р. Вони наповнили її новим духом, сприяли формуванню нового національного конституційного права» [8, с. 98].

Надалі функцію юридичного оформлення нової держави забезпечували численні зміни до Конституції України (1978 р.), якими покладено початок нового конституційного ладу. І лише з прийняттям у 1996 р. Конституції України можна вести мову про реалізацію функції юридичного оформлення нової держави Україна.

У цьому зв'язку вартою уваги є точка зору О. В. Скрипника, вказана щодо функцій конституції. Аналізуючи періоди «конституювання конституції», вчений слушно вважає такі періоди надзвичайно цікавими, оскільки вони відкривають теоретичний шанс побачити подвійність установчої функції, яка «може поставати у двох аспектах: а) гіпотетичному, та б) категоричному [9, с. 43]. Ретельний науково-юридичний аналіз періодів, які безпосередньо передують часові прийняття конституції (по суті, це період старту конституційної реформи) дозволяє побачити, що досить часто проекти містять різні ймовірні моделі організації державної влади та її відносин із суспільством. «У результаті чого вже на рівні свого проекту конституція визначає певний вектор щодо перспектив та способів установаження державного і суспільного розвитку. ... Таким чином, говорячи про процес розробки проекту Конституції, ми цілком можемо стверджувати про гіпотетичну установчу функцію конституції, основна мета якої полягає не так у тому, щоб чітко зафіксувати той чи інший правовий інститут або ту чи іншу правову норму, скільки в тому, щоб окреслити перед всім суспільством загальну

перспективу політичного, державного, правового, суспільного розвитку» [9, с. 44]. Таке тлумачення установчої функції конституції є справедливим стосовно конституційної реформи, установчу функцію якої так само можна тлумачити у гіпотетичному та категоричному аспектах. На етапі початку конституційної реформи її установча функція є гіпотетичною. Із прийняттям змін до конституції установча функція конституційної реформи набуває категоричного характеру.

Слід звернути увагу і на стимуляційну функцію конституції, яка чітко визначилася в ході конституційного процесу в Україні [9, с. 44]. Екстраполюючи її в площину конституційної реформи та беручи до уваги особливості першого періоду конституційної реформи в Україні, маємо підстави стверджувати, що конституційні процеси того часу стимулювали перехід держави до демократичного типу, до кращого усвідомлення суспільством цінностей та принципів, які пропонувалися покласти в основу нової Конституції України. «При чому більшість з них, попри всі формально-юридичні відмінності між окремими проектами конституцій, традиційно переходили з одного проекту в інший або ж відтворювалися різними науковцями та політиками в поданих ними проектах та пропозиціях» [9, с. 45]. Таким чином, означена функція конституційної реформи проявляється і щодо суспільства, стимулюючи зростання його громадянської, політичної активності, підвищення рівня його правової свідомості, правової освіченості, правової культури. Адже, як слушно зазначав свого часу П. І. Новгородцев, чим складніші і вищі завдання, котрі ставляться перед державою, тим більше це вимагає політичної зрілості народу і напруження всіх моральних сил [10, с. 164].

Функція теоретичного оформлення ідеї створення нового державного і суспільного ладу, нової державності з початку здобуття незалежності України проявлялася в активізації наукових досліджень відповідної проблематики.

Головну роль у розвитку науки конституційного права в Україні на початку 90-х років відігравали наукові дослідження, що проводилися провідними науковими установами та вищими навчальними закладами юридичного профілю. Так, наприкінці 1991 р. в Інституті держави і права ім. В. М. Корецького НАН України почали розроблятися такі пріоритетні теми наукових досліджень: «Теоретичні проблеми державного суверенітету України як незалежної демократичної держави», «Проблеми правового забезпечення організації та діяльності представницької системи України на сучасному етапі», на основі яких була підготовлена Концепція нової Конституції України та проект нового Основного Закону України; сформульовано концепцію розвитку системи місцевого самоврядування і місцевих державних адміністрацій [8, с. 158].

У 1994 р. провідними вченими Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Української юридичної академії, Академії правових наук, Спілки юристів України була розроблена Концепція розвитку юридичної науки і освіти, в якій визначалися основні напрями наукових досліджень у галузі конституційного права до прийняття нової Конституції України 1996 р. [8, с. 159; 11; 12].

Після прийняття Конституції України (1996 р.) функція теоретичного оформлення ідеї створення нового державного і суспільного ладу трансформувалася у функцію наукового забезпечення перетворювальних процесів і, безпосередньо, конституційного процесу.

Наукове забезпечення конституційного процесу передбачає, по-перше, існування наукової методології визначення проблем оновлення Конституції та способів вирішення останніх. «По-друге, вибір і використання теоретичних досягнень світової та вітчизняної науки в царині конституціоналізму для вирішення проблем удосконалення чинної Конституції України. По-третє, пошук нових теоретичних рішень стосовно тих питань, які потребують їх теоретичного вирішення, додаткових наукових досліджень» [13, с. 29].

В Україні кожен новий період конституційної реформи характеризується активізацією досліджень відповідної проблематики. Це закономірно, оскільки юридична наука не може не відгукуватися на потреби практики. На сьогодні мабуть не можна знайти жодної дисертаційної роботи з юридичної проблематики, у якій би не було обґрунтування пропозицій щодо удосконалення Конституції України та/або конституційного законодавства. Та логіка конституційних перетворень не стає від цього менше суперечливою.

Зрозуміло, що головний фактор суперечливості реформ – суб'єктивний. Стара проблема домінування політики над правом, на необхідності вирішення якої постійно наголошують вчені, залишається чинником усіх конституційних трансформацій [14]. Тож, значення наукового забезпечення сучасного конституційного процесу, як слушно зазначає Ю. С. Шемшученко, не обмежується його «обслуговуючою» функцією, і від того, наскільки ефективним виявиться науковий супровід реформи, залежить зростання або падіння рівня правової і політичної культури населення й органів влади [13, с. 32].

У науковій літературі, як притаманна конституційній реформі, досліджується також функція понятійного забезпечення процесів перетворення держави та права [1, с. 100]. Справді, з початком конституційної реформи у політичному та правовому дискурсі з'являється все більше нових термінів і категорій, які необхідні для позначення нових для України явищ конституційно-правової дійсності, нових інститутів.

Одним з понять, як зазначав Ю. М. Тодика, що впевнено увійшло у понятійний апарат теорії держави і права, політології, соціології, конституційного права є поняття «громадянське суспільство». «Становлення такого суспільства пов'язане з певним етапом становлення людства, держави та права. Суспільство, відмінне від держави, було завжди, але воно не завжди було громадянським. Громадянське суспільство – це система самостійних і незалежних від держави суспільних інститутів і відносин, які забезпечують умови для реалізації приватних інтересів і потреб індивідів та колективів, життєдіяльності соціальної, культурної та духовної сфер, їх відтворення і передачі від покоління до покоління. Роль Конституції в його становленні особлива» [15, с. 312].

На сьогодні важливу роль у становленні громадянського суспільства в Україні має відіграти конституційна реформа, яка має бути спрямована на його розвиток. З іншого боку, конституційна реформа, запроваджувана без участі громадянського суспільства та не підтримана ним, не матиме легітимності. До речі, розділ «Громадянське суспільство» містили проекти Конституції України першого періоду. На необхідності його включення до структури конституції наголошували такі відомі в Україні вчені-юристи, як Л. П. Юзьков, В. В. Копейчиков, М. І. Козюбра, М. В. Цвік, А. П. Мацюк, А. П. Заяць та ін.

В одному з перших проектів Конституції України (1991 р.), як зазначав провідний теоретик конституційного процесу Л. П. Юзьков, завдання ставилося таким чином, «щоб громадянське суспільство підпорядкувати людині, а державу – суспільству і людині. А не навпаки, як це десятиліттями було у нас: і суспільство, і людина – для держави» [16, с. 344]. Необхідність включення такого розділу до Конституції України обґрунтовується вченими і на сучасному етапі конституційних перетворень. У науковій літературі зазначається, що «магістральними напрямками удосконалення конституційних основ громадянського суспільства в Україні є саморозвиток і демократизація самого громадянського суспільства та його інститутів, удосконалення Конституції та актів чинного законодавства, що визначають партнерство громадянського суспільства і держави та пошук нових конструктивних форм і інститутів реалізації відповідного громадсько-державного партнерства в конституційно-правовій площині» [17, с. 19].

Не менш важливе й переосмислення давно відомих термінів і понять. Достатньо звернути увагу на такі, пов'язані із перетворювальними процесами, поняття, як «публічна влада», «демократія», «народовладдя» тощо. На особливу увагу науковців заслуговують поняття, безпосередньо пов'язані з конституційними перетвореннями: «правова реформа», «конституційна реформа», «конституційний процес» тощо. На основі цих понять і має бути створене теоретичне підґрунтя конституційно-правової реформи в Україні.

Функція понятійного забезпечення процесів перетворення держави та права нерозривно пов'язана з іншою, не менш важливою функцією конституційної реформи, – концептуального оновлення та обґрунтування конституційних змін. Зв'язок цих функцій зумовлений провідною роллю у їх реалізації юридичної науки.

Функція концептуального забезпечення конституційної реформи проявляється в тому, що концепції сучасних інститутів держави і права, багатьох державно-правових програм і проектів прямо або опосередковано пов'язані з процесами конституційних перетворень, йдуть у них своїми коренями, беруть від них свої витoki [6, с. 95].

«Обґрунтування необхідності внесення змін до чинної Конституції України, – як слушно зазначав Ю. С. Шемшученко, – є ключовим у визначенні змісту майбутніх конституційних змін. При цьому йдеться не про абстрактну «потребу взагалі» щось змінити у нашій Конституції, а про конкретну необхідність справді потрібних їй змін. Для визначення цієї конкретної необхідності й потрібні узагальнення практики реалізації Конституції України з урахуванням тенденцій сучасного конституціоналізму. Виходячи з цього узагальнення, спираючись на нього ми отримуємо можливість науково обґрунтувати і сформулювати конкретну необхідність конституційних змін, і на основі цього визначити характер їхнього змісту» [13, с. 29–30].

У свою чергу, теоретично обґрунтована та запроваджувана на належних наукових засадах конституційна реформа сприятиме зростанню політичної і правової культури суспільства. Підвищення рівня правової свідомості і правової культури суспільства – важлива та необхідна функція конституційної реформи.

Зазначимо, що в науковій літературі звертається увага на «правокультурну функцію» конституції [18, с. 89]. Оскільки конституція впливає на розвиток правової культури, не слід заперечувати і вплив конституційної реформи на розвиток правової культури, що пов'язано з особливою увагою під час реформ до конституційних цінностей, механізмів їх захисту і забезпечення.

З прийняттям у 1996 році Конституції України стартувала апробація заснованих нею найважливіших інститутів державності і права. Конституційна реформа на цьому етапі виконувала функцію перевірки готовності суспільства та здатності держави до функціонування за новими правилами. У цей період конституційна реформа у класичному розумінні мала б вступити у свій завершальний етап – забезпечення реалізації положень Конституції у чинне законодавство та практику державотворення. Але цьому періоду не судилося завершитися повною мірою внаслідок загострення політичної кризи у державі 2004 р., проте він став періодом утвердження нового типу держави і права, періодом апробації нових державно-правових і конституційно-правових інститутів. Подальші конституційні трансформації в Україні 2006, 2010, 2014 років стали етапами подальшої апробації інститутів демократичної державності.

У ході цих перетворень конституційна реформа як факт та перспектива зупиняла розвиток конституційної кризи та виконувала стабілізуючу функцію. І на сьогодні всі очікування на краще суспільство пов'язує з продовженням конституційної реформи. Це забезпечує певну стабільність функціонування державного механізму в умовах загострення економічної кризи.

Головною функцією конституційної реформи на сучасному її етапі вважається «функція інституціоналізації оновлюваного відповідно до нової Конституції всього українського законодавства, правової системи відродженої держави та створення конституційно-правового простору» [1, с. 101].

Інституціоналізація забезпечує реалізацію конституційної реформи. Цей процес сприяє переведенню формального змісту оновленої конституції в площину її реальної дії.

На особливу увагу в процесі конституційної реформи заслуговує інституціоналізація правових цінностей суспільства, що є основою для ефективного функціонування правової системи і всього права в єдності його функціональних та інституціональних характеристик [19, с. 177].

Функція забезпечення інституційного розвитку права, системи законодавства і функція забезпечення формування нового правового простору держави є споріднені за змістом, хоча й не тотожні. Обидві ці функції пов'язані з реалізацією оновленої конституції, розвитком її норм. Реалізація змісту оновленої конституції сприяє подальшому інституційному розвитку права, системи законодавства, що пов'язано зі змінами у правових інститутах або із запровадженням нових інститутів, оновленням законодавства.

У свою чергу, оновлення змісту конституції, планомірний розвиток її положень у поточному законодавстві та їх практична реалізація сприяє формуванню нового правового простору держави.

При цьому досягнення цілей конституційної реформи та якість нового правового простору значною мірою залежить від якості законодавчої політики держави. Новації основного закону і відповідний розвиток законодавства мають бути спрямовані на забезпечення єдності і несуперечливості правового простору.

Функція усунення суперечностей та прогалин у праві, що модернізується, безпосередньо впливає із соціального призначення конституційної реформи, що, як ми вже зазначили, полягає у вирішенні (знятті) суперечностей між потребами розвитку суспільства та можливостями, заданими в рамках основного закону держави. При цьому конституційна реформа безпосередньо пов'язана з конституціоналізацією.

У найбільш загальному смислі конституціоналізація є засобом удосконалення нормативно-правових приписів і всієї системи права. У той час як прогалини у праві та законодавстві, як правило, пов'язані з неналежною конституціоналізацією суспільних відносин, права, правового порядку, законодавства, основних сфер життєдіяльності держави.

Конституціоналізація – це втілення в життя конституції, процес приведення правової системи, в тому числі законодавства, правових відносин у відповідність з вимогами конституції, – її нормативним і ціннісним змістом. Виходячи з цього, вона по своїй природі є (має бути) ключовим засобом усунення прогалин у конституційному праві та законодавстві.

Підсумовуючи викладене можемо зробити *такі висновки*.

Функції конституційної реформи зумовлені сутністю конституції як основного закону держави і суспільства. Тому конституційна реформа справляє вплив на всі основні сфери життєдіяльності держави і суспільства і їх нормативно-правову основу. У цьому плані слід підкреслити значення установчої, стабілізуючої, стимуляційної функцій конституційної реформи щодо держави і суспільства. Конституційна реформа є засобом вирішення конституційних конфліктів, забезпечення громадянської злагоди і консенсусу у суспільстві. Конституційна реформа виконує стимулюючу функцію щодо розвитку конституційного права, правової системи і системи права, юридичної науки, а також правової культури і правової свідомості суспільства.

Список використаних джерел:

1. Бисага Ю. Конституційна реформа в Україні як наслідок формування нової парадигми конституціоналізму / Ю. Бисага, Д. Белов // *Право України*. – 2014. – № 8. – С. 96–104.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад і гол. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
3. Волошин Ю. О. Конституційна реформа та модернізація в сучасній державі в умовах європейської інтеграції: проблеми теорії і практики : монографія / Ю. О. Волошин, О. М. Пересада. – Одеса : Фенікс, 2013. – 208 с.
4. Орзих М. Ф. Конституционная реформа в Украине : учебное пособие / М. Ф. Орзих. – Одеса : Юридическая література, 2003. – 128 с.
5. Крусян А. Р. Сучасний український конституціоналізм : монографія / А. Р. Крусян. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 560 с.
6. Бутько Л. В. Конституционная реформа: теоретико-правовой анализ: дисс. ... докт. юрид. наук : 12.00.02 / Л. В. Бутько. – СПб., 1998. – 426 с.
7. Лассаль Ф. О сущности конституции / Ф. Лассаль // *Теоретические основы сущности конституции: учебное пособие* / В. Ю. Войнович. – Ижевск : Изд-во «Удмуртский университет», изд-во Института экономики и управления УдГУ, 2012. – 60 с.
8. Погорілко В. Ф. Конституційне право України. Академічний курс : підручник у 2-х т., Т. 1 / В. Ф. Погорілко, В. Л. Федоренко. – К. : Юридична думка, 2006. – 544 с.
9. Скрипнюк О. В. Конституція України та її функції: проблеми теорії та практики реалізації. До десятої річниці прийняття Конституції України / О. В. Скрипнюк. – К. : Академія правових наук України, 2005. – 168 с.
10. Новгородцев П. И. Демократия на распутье / П. И. Новгородцев // П. И. Новгородцев. Сочинения. – М. : Раритет, 1995. – 448 с. «Библиотека духовного возрождения».
11. Тацій В. Концепція розвитку юридичної науки і освіти в Україні / В. Тацій, Ю. Шемшученко // *Право України*. – 1994. – № 1–2. – С. 3–7.

12. Тацій В. Проблеми розвитку науки конституційного права України / В. Тацій, Ю. Тодика // Право України. – 1994. – № 10. – С. 3–10.

13. Шемшученко Ю. Проблеми наукового забезпечення сучасного конституційного процесу в Україні / Ю. Шемшученко // Право України. – 2012. – № 8. – С. 28–34.

14. Скрипнюк О. Методологічні проблеми взаємозв'язку права і політики / О. Скрипнюк, В. Селіванов // Право України. – 2007. – № 12. – С. 14–21.

15. Тодика Ю. М. Конституція України як соціальна цінність / Ю. М. Тодика // Антологія української юридичної думки в 10 т.; Т. 10: Юридична наука незалежної України. – К. : Юридична книга, 2005. – 944 с.

16. Юзьков Л. П. Загальний огляд проекту Конституції України / Л. П. Юзьков // Антологія української юридичної думки в 10 т.; Т. 9: Юридична наука радянської доби. – К. : Юридична книга, 2004. – 848 с.

17. Лотюк О. С. Конституційно-правові основи розвитку та функціонування громадянського суспільства в Україні : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.02 / О. С. Лотюк; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2015. – 35 с.

18. Тихомиров Ю. А. Конституция в правовой системе: взаимовлияние и противоречия / Ю. А. Тихомиров // Конституция как фактор социальных изменений: сб. докладов. – М. : Центр конституционных исследований МОНФ, 1999. – С. 87–98.

19. Горобец К. В. Аксиосфера права: философский и юридический дискурс : монография / К. В. Горобец. – Одесса : Феникс, 2013. – 218 с.

* Агафонова Наталія Володимирівна – народний депутат України, Голова підкомітету з питань конституційного законодавства та конституційного судочинства Комітету Верховної Ради України з питань правової політики та правосуддя.

УДК 342.734

Людмила Булкат *

РЕАЛІЗАЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ У ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Стаття присвячена системному аналізу законодавства України у сфері соціального захисту. З'ясовано, що охоплення законодавчим регулюванням усього спектру прав у сфері соціального захисту, задекларованих у Конституції України, зовсім не виключає актуальності низки проблем, пов'язаних із недосконалістю існуючої нормативно-правової бази у цій сфері. Запропоновано можливі шляхи вирішення даних проблем. Наголошено на необхідності систематизації значного масиву нормативно-правових актів, спрямованих на реалізацію конституційного права громадян на соціальний захист, шляхом їх кодифікації.

Ключові слова: законодавство України, соціальний захист, Конституція України, конституційне право на соціальний захист, соціальна допомога.

Булкат Л. Н. Реализация конституционного права на социальную защиту в законодательстве Украины: проблемы и пути их решения.

Статья посвящена системному анализу законодательства Украины в сфере социальной защиты. Установлено, что всеобъемлющий охват законодательным регулированием всего спектра прав в сфере социальной защиты, задекларированных в Конституции Украины, не исключает актуальности ряда проблем, связанных с несовершенством существующей нормативно-правовой базы в этой сфере. Предложены возможные пути решения данных проблем. Отмечена необходимость систематизации значительного массива нормативно-правовых актов, направленных на реализацию конституционного права граждан на социальную защиту, путем их кодификации.

Ключевые слова: законодательство Украины, социальная защита, Конституция Украины, конституционное право на социальную защиту, социальная помощь.